

ВОБРАЗ ГАЛІЛЕЯ Ў РАМАНЕ “ВЯЗЬМО” МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА

ФІЛОЛАГА-ФІЛАСОФСКАЕ ПРАЧЫТАННЕ

Даследаванне праблемы асобы ў міждысцыплінарным аспекце (літаратуразнаўства, эстэтыка, філасофская антрапалогія, гуманістычная псіхалогія) дазваляе ўключыць з’явы нацыянальнага мастацтва ў полікультурны кантэкст. Нельга, аднак, сцвярджаць, што іх ідэйны змест і асаблівасці паэтыкі пры гэтым будуць вычарпальна прэзентаваны. Бо, як пісаў А. Шапенгаўэр, мэта мастацтва – палягчаць спазнанне ідэй свету, якія па сутнасці сваёй – нешта сузіральнае і таму невычарпальнае. У творах выяўленчага мастацтва і ўтрымліваецца ўся мудрасць, аднак толькі *virtualiter* ці *implicite*; даць жа яе *actualiter* ці *explicite* – гэта задача філасофіі. Калі мы бачым, што скрозь усё багацце мастацкіх сродкаў і прыёмаў “свіціцца дакладнае, абмежаванае, халоднае, цвярозае паняцце і што яно ў рэшце рэшт цалкам выступае на паверхню і аказваецца ядром дадзенага твора”, то, значыць, уся яго канцэпцыя мела чыста рацыянальны характар і вычэрпваецца ўвасабленнем гэтага паняцця. Тады мы адчуваем пэўную незадаволенасць, “разумеючы, што нас падманулі і марна патрабавалі нашай увагі і ўдзелу. Цалкам нас задавальняе твор толькі ў тым выпадку, калі ён пакідае ў нашай душы такое ўражанне, якое мы, колькі б аб ім ні разважалі, не можам цалкам давесці да выразнасці паняцця” [1, с. 522].

Калі мець на ўвазе раман “Вязьмо” Міхася Зарэцкага, то ўсё сказанае будзе ў значнай ступені адпавядаць сапраўднасці менавіта дзякуючы вобразу Галілея – аднаго з пантэона герояў-дзівакоў, на якіх увогуле багатая літаратура і якія, маючы ў сабе пэўныя архетыпавыя рысы, разам з тым нясуць выразны адбітак канкрэтнай нацыянальнай культуры. Жыхар вёскі Сівец Ахрэм Данілавіч Пунцік “Галілеем... стаў праз вечныя свае вынаходкі” з лёгкай рукі ўласнага добрага прыяцеля Плакса, але “гэтая мянушка яго не абразіла (а мо нават і задаволіла...) і шчытна да яго прыстала” [2, с. 18], тым самым у чарговы раз пацвердзіўшы выснову, замацаваную ў літаратуры К. Крапівой: каляндарнае імя заўсёды вісела на калку, як лішняя хамуціна, а кемнае слаўцо, надзетае на галаву чалавеку, як новая шапка, характарызавала яго вельмі трапна.

Факт перайменавання інтэрпрэтуецца некаторымі даследчыкамі як рэфлекс міфалагічнай свядомасці персанажаў: «Пераймаючы... “міфалагізаванае” імя, новы дэнатат як бы стараецца пераняць таксама яго каштоўнасці, бо міфала-

гічная свядомасць мае на ўвазе ўнутраную сувязь і тоеснасць імені і яго носьбіта» [3, с. 571].

Гістарычны каментарый, датычны асобы “ерэтыка” Галілея, і аналіз рамана “Вязьмо” дазваляюць пераканацца, што ўчэпістасць прозвішчанняў героя М. Зарэцкага абумоўлена адпаведнасцю пэўных яго індывідуальных рыс асобе славутага “прататыпа”. Гэта дае магчымасць яшчэ больш упэўнена сцвярджаць, што вобраз Галілея “супраціўляецца” падыходу да яго з побытавымі меркамі, якімі вымяраюць вартасць героя іншыя персанажы рамана. Так, Марына Паўлаўна заўважае аднойчы: “Жывіце вы неяк так... не па-людску” [2, с. 38], маючы на ўвазе “вышнее бязладдзе” ў хацёнцы вясковага вынаходніка. Між тым перад намі адметная рыса цэласнай характарыстыкі героя, што ўражвае плённасцю аўтарскай спробы дасягнення “ўзаемадапаўняльнасці паміж паэзіяй і навукай” (Г. Башляр) праз дастасаванасць кожнай дэталі. Як пісаў П. Валеры, “розум... жывіцца бязладдзем. <...> Ён бярэ неабходнае яму бязладдзе ўсюды, дзе толькі знаходзіць. Каб уключыцца ў работу, яму патрэбен перапад Бязладдзе – Лад, як машынам неабходны перапад тэмператур” [4, с. 100]. Хутчэй жа, стары вынаходца жыве не так, як усе. Упарадкаваны ім уласны вонкавы, знешні свет – гэта праекцыя яго ўнутранага свету, сведчанне яго багатага патэнцыялу, што дадаткова падкрэслівае ўжыты М. Зарэцкім эпітэт да слова *бязладдзе* – *вышнее*. “Каб сказаць яму [Пацяробу] хто-небудзь, што кожнае каліва з Галілеевага сметніка мае сваё адмысловае прызначэнне, што ўсё гэта – матэрыял для яго новай, надзвычай важнай работы, ён бы плюнуў яму ў вочы і назваў бы яго таксама вар’ятам” [2, с. 234].

“Няма на свеце розуму, што быў бы ў згодзе з самім сабой, інакш ён не розум” [4, с. 135], – слухна сцвярджае П. Валеры. М. Зарэцкі выяўляе вышэйпамяненую якасць Пунціка-Галілея праз асобныя дэталі яго паводзін, у тым ліку праз залішнюю на першы погляд мітуслівасць, якая, аднак, мае сваё рацыянальнае абгрунтаванне ў канцэпцыі асобы героя. “Знаходжанне на месцы абыходзіцца нам куды даражэй, чым рух. Ва ўстойлівасці вар’яцкая цана. ...Нашым жыццёвым цэнтрам супрацьпаказана доўгая засяроджанасць – рассяянасць і свабода маюць для іх значна большую перавагу” [4, с. 83]. М. Мантэнь у свой час пісаў: “Жыццё само па сабе не дабро і не зло; яно ёмішча дабра і зла, гледзячы на тое, у што вы самі ператварылі яго. <...> Мера жыцця не ў

яго працягласці, а ў тым, як вы здзейснілі яго: іншы пражыў доўга, ды пажыў мала; не марудзьце, пакуль знаходзіцеся тут” [5, с. 99 – 101]. Можа небеспадстаўна здацца, што параду, падобную да гэтай, Галілей у свой час успрыняў літаральна. Наўрад ці з’яўляецца марудлівасць дамінантай яго характару. М. Зарэцкі адзначае, што “*сядзець ён не любіў*” увогуле, а словы і выразы, якімі пісьменнік характарызуе адметнасць перамяшчэнняў героя ў прасторы, утвараюць досыць ёмкі сіманімічны рад: “*борзденька саскочыў з пачы*”, па вуліцы, як зазвычай, “*бег трушком, дробна падкідаючы сваё хударлявае тулава*”; “*неспакойна тупаў у парозе*”; “*замітусіўся на хаце*”; да Гвардыяна “*заскочыў наверхтам*”, “*трусіўся на хаце, поўны дзівоснае непакойнасці*” і інш.

Вобраз Галілея – эстэтычна ўвасоблены “феномен здольнасці да адзіноты і адметнага спосабу пазнання” [4, с. 191]. Ён, паводле метафарычнага выразу У. Някляева, жыве “на званіцы”, таму папростку, што гэты чалавек “сваё жыццё добра ўладкаваць не здолеў” [6, с. 203], наўрад ці можа быць яму адрасаваны, паколькі ён узняўся над будзённасцю, мае здольнасць убачыць сутнасць рэчаў і з гэтай прычыны часам бярэ сабе права сказаць, як «Марыне Паўлаўне, калі яна наважылася пайсці ад Карызны: “Так трэба... Так усім будзе лепей...”» [6, с. 203].

Такім чынам, пры набліжаным разглядзе ў філасофскім кантэксце Галілей выяўляецца натурай складанай і гарманічнай у сваёй унутранай сутнасці, нягледзячы на вонкавую бязладнасць яго знешняга выгляду і жыццёвай прасторы. Так, некалі майстар страціў два пальцы, але “*не спыніў быў далейшых вынаходак, а, надварот, узяўся за іх з яшчэ большым імпэтам*” [2, с. 38]. Ён задавальняецца малым у штодзённым і матэрыяльным, пацвярджаючы думку, што дастаткова не тады, калі многа, а тады, калі хапае: “*На вуліцы... віхлялася худая Галілеева спіна, закрытая старэнькім дзіравенькім кажушком*” [2, с. 131].

Гэтае “малое”, аднак, не датычыць апантанай прагі дзейнасці, зносін, рэфлексіі, развязання праблем. Цяжка пагадзіцца з меркаваннем Д. Бугаёва, што ў вобразе Ахрэма Данілавіча Пунціка “асабліва шмат камічнага”, а ў яго мянушцы ёсць як павага, так і “насмешка, не толькі прыхаваная, але і яўная” [6, с. 203]. Між тым многія даследчыкі (С. Гусак, А. Майсеенка, М. Мушыньскі) падзяляюць меркаванне, што Галілей – увасабленне народнай мудрасці, народнага сумлення, аддаюць належнае адметнасці ўнутранага жыцця героя, яго настойлівым пошукам сэнсу падзей, якія абумоўліваюць далейшы лёс народа. Зварот да такога элемента мастацкай формы, як вобраз дзівака, абумоўлены грамадска-культурнай сітуацыяй 1920 – 1930-х гг. Важна адмысловае змястоўнае

напаўненне гэтай формы ў дадзеным канкрэтным выпадку. Галілей – не другарадны персанаж, а герой – выразнік аўтарскай пазіцыі, чаго не адмаўляла і крытыка папярэдняга перыяду [7, с. 469].

“Тое, што абяцае філасофія, гэта нібы ўжо рэалізаваны прыбытак... у той час як набытак твораў мастацтва кожны раз трэба ствараць нанова” [1, с. 521], – пісаў А. Шапенгаўэр. У дадзеным артыкуле мы робім спробу павялічыць гэты набытак. Нам падаецца мэтазгодным разгляд вобраза Галілея ў кантэксце філасофскай антрапалогіі, што сцвердзіла сябе на працягу першага дзесяцігоддзя пасля імперыялістычнай вайны. Пачынальнікам напрамку лічаць Э. Гусерля, паслядоўнікамі – М. Хайдэгера і М. Шэлера; ды і ўвогуле ў мысляроў, якія сфарміраваліся ў канцы XIX – пачатку XX стст., на парозе вялікага крызісу, у глыбіні “зацьмення Бога”, але яшчэ да саміх катастроф, да крывавага гвалту, ёсць нешта агульнае. Уражвае і чуйнасць пісьменніцкай інтуіцыі М. Зарэцкага, што замацавала і захавала для нашчадкаў своеасаблівае чалавечай асобы, убачанай у новых сацыяльных сувязях. Паводле Э. Гусерля, чалавецтва, якое змагаецца за самаразуме, ёсць найвялікшы гістарычны феномен. Вялікую каштоўнасць у азначаным намі часавым і змястоўным кантэксце маюць філасофскія погляды М. Бубера. Інтэлектуальнае сяброўства звязвала яго з М. Бярдзевым; М. Бахцін прызнаваў уплыў на сябе бубераўскай філасофіі дыялогу. М. Бубер – наймацнейшы крытык светабачання адзіночкі, не здольнага выйсці за межы сваёй адасобленасці. Праблема адзіноты заўсёды была адной з дамінантных філасофскіх праблем, і не ў апошнюю чаргу таму, што гэта нязменна вострая праблема асобы і грамадства. У нашым выпадку – яшчэ і адметны ракурс мастацкага асваення рэчаіснасці. Прымаючы вышэйсказанае пад увагу, інакш успрымаеш тое, што Галілей “*свае сям’і не мае, жыве бабылём*” [2, с. 203]. Ф. Ніцшэ адзначаў: “Адзінота надае нам большую чэрствасць адносна саміх сябе і большую настальгію па людзях: у абодвух выпадках яна паляпшае характар” [8, с. 761].

На вобразе Галілея выразна відаць, што асоба, якая ці па складзе характару, ці па волі лёсу, ці ў выніку таго і іншага разам засталася сам-насам з сабою і сваімі праблемамі, якой удалося ў гэтай спусташальнай адзіноце сустрэцца з самой сабой, ва ўласным “я” ўбачыць чалавека, а за ўласнымі праблемамі – агульначалавечую праблема-тыку, больш за ўсё схільная і найлепшым чынам падрыхтаваная да самаасэнсавання. “У ледзяной атмасферы адзіноты чалавек з усёй непазбежнасцю ператвараецца ў пытанне для самога сябе...” [9, с. 164]. У святле гэтага нельга абыйсці ўвагай наступны фрагмент дыялогу паміж Галілеем

і Гвардыянам (дадзены эпизод сведчыць таксама пра літаральны перапад тэмператур, які адзначаўся вышэй у метафарычным кантэксце адносна перападу “Бязладдзе – Лад”, неабходнага для функцыянавання чалавечага розуму): “...сцюдзёна ў мяне. На доле ніжэй за нуля тэмпература. Кожнае стварэнне цеплынёй ажыўляецца...”

Мабыць, папраўдзе было сцюдзёна ў Галілеевай хаціне, бо Гвардыян калаціўся як у трасцы, хоць і быў апрануты ў добрае футра. Заўважым, што Гвардыяну пагражае адзінота як сацыяльная ізаляцыя. Над гэтым ён вымушаны пакутліва разважаць, міжвольна ператвараючыся ў тое самае славуае пытанне для самога сябе... І першы, і другі стан гэтаму герою неўласцівы. Яго адчуванні абазначаны М. Зарэцкім сцісла, дакладна і патэнцыяльна асацыятыўна: “ледзяная золь ела нутро” [2, с. 41].

Адзінота – атрыбут інакшасці, пры гэтым хутчэй яе ўмова і вынік, чым прычына. “Аднак, разглядаючы чалавека-адзіночку як ён ёсць, бачыш чалавека толькі настолькі, як мы бачым месяц на начным небе... бо завершаная форма – гэта толькі чалавек з чалавекам. Разглядаючы чалавека з чалавекам, заўжды ўбачыш дынамічную дваістасць, якая разам з тым ёсць і сутнасць чалавека: тут і той, хто дае, і хто прымае; тут і наступальнае памкненне, і абарончае дзеянне, тут і даследчык, і яго апанент...” [9, с. 191]. Адзіночка – чалавек з “закладзенай у ім магчымасцю адносінаў” [9, с. 232].

Галілей “*робіць цікавую і важную рэч*”, якая, як некалі “*мажджэра*”, “*стрэліць*” у фінале твора. Захоплены новаю працаю, ён “*праз цэлыя дні не вылазіў з свае хацінкі*”. Але, піша М. Зарэцкі, “*часамі апаноўваў усё-ткі Галілея... магутны нястрымны поцяг да людзей*” [2, с. 158 – 159].

Да чалавека Галілей ставіўся з уласцівай яму творчай цікаўнасцю. Таму ён любіў усякі сход (незалежна ад парадку дня), “*любіў наогул, дзе многа людзей*” [2, с. 160], што, па вялікім рахунку, ёсць амаль цікаўнасць філосафа-антрапалага: “...у людской супольнасці чалавек пазнаецца па закладзенай у ёй паўнаце адносінаў” [9, с. 232]. «*У людской масе, – піша М. Зарэцкі, – ён умеў бачыць свайго “ўлюбёнага” чалавека з яго сілай і слабасцю, з яго добрымі і дрэннымі бакамі і... з яго своеасаблівай “ваўчынай” жыццёвай тэхнікай*» [2, с. 160]. (Так гэта ахарактарызаваў Плакс, які, на думку Галілея, зусім не любіць чалавека.) “*Улюбёны чалавек*” з “*ваўчынай*” жыццёвай тэхнікай – адна з надзвычай супярэчлівых характарыстык, той парадокс, што стымулюе дашукацца яго прычын ці хоць бы спасцігнуць логіку аўтара. У пэўнай ступені гэтаму паспрыяла параўнальна-тыпалагічнае супастаўленне пазіцыі М. Зарэцкага і такіх прадстаўнікоў рускай літаратуры першай трэці ХХ ст., як Л. Андрэеў і Л. Лявонаў.

Так, у ноч перад пакараннем тэарыст Вернер (“Апавяданне пра семярых павешаных” Л. Андрэева) думае пра людзей: “Новымі паўсталі людзі, па-новаму мілымі і цудоўнымі здаліся яны яго прасветленаму позірку. Лунаючы па-над часам, ён убачыў выразна, якое яшчэ маладое чалавецтва, што толькі ўчора зверам завывала ў лясах; і тое, што здавалася жahlівым у людзях, недаравальным і брыдкім, раптам стала мілым – як мілае ў дзіцяці яго няўменне хадзіць паходкаю дарослага, яго нязвязнае лепятанне, з якога выбліскваюць іскры геніяльнасці, яго смешныя пралікі, памылкі і жорстка ўдары” [10, с. 322]. Не такая адназначная, на першы погляд, пазіцыя Л. Лявонава, выказаная ім у апавяданні “Петушыхінскі пралом”: «Добры ўсё народ – а папрасі, паміраючы, пад акенцам вадзіцы, то пачуеш адказ кшталту “Не ведаем мы нічога. Піў адзін надоечы, ды карэц сцягнуў” або “Ідзі да студні, ды і хлябчы. Бач, прычапіўся...” <...> Вось і паспрабуй тут зразумець іх ваўчынае сваяцтва: бягуць ваўкі зграяй, усе прыяцелі, а пахіснуўся каторы – згрызуць» [11, с. 140]. Аднак далей, у лірычна-філосафскім адступленні, гэтая пазіцыя выразна гуманістычная: “Усёй табе, зямлі маёй, несканчонасці чалавечых слёз і людзям тваім, воўчаму статку, гнанаму ветрам, пакланяюся духам сваім”. Эвалюцыя ў асэнсаванні чалавечай агульнасці відавочная ў першую чаргу з адрознага (*зграя – статак*) словаўжывання. Яшчэ больш яскравы гуманізм К. Чорнага, які ўвасобіўся ў перакананасці яго героя Нявады. Ён кажа дачцэ: “...ці ты верыш, што чалавек не вытрымае, каб вечна быць зверам. Вырві ты з чалавека сэрца і ўстаў на яго месца звярынае, дык у чалавечых грудзях і звярынае сэрца стане чалавечым” [12, с. 116].

Паказальна, як М. Зарэцкі падыходзіць праз успрыманне Галілея да вырашэння праблемы “новага чалавека”. Прыглядаючыся да людзей, Галілей творыць свайго “гумункулюса”. “Леў Талстой”, герой рамана З. Бядулі “Язэп Крушынскі”, тыпалагічна падобны да Галілея, таксама згадвае, што недзе чытаў пра “гумункулюса” – “новага штучнага чалавека”, і марыць зрабіць “такі гумункулюс” з Крушынскага і Драчыка, аб’яднаўшы “тактыку і спрыт” (гаспадарлівасць і прадпрымальнасць) першага і шчырасць другога [13, с. 370]. Пазіцыя Галілея адрозніваецца толькі на першы погляд. Ён схільны бачыць “новых людзей” у сваіх добра знаёмых аднавяскоўцах. На запытанне Плакса, чаму ён якога “*новага чалавека сабе не прымудраваў*”, стары «з навучальнай строгасцю прабурчаў: “*Няможна, доктар, так казаць пра людзей... Новых людзей не трэба... Гэтыя людзі будуць новыя...*». Недвухсэнсоўна прагучала з вуснаў народнага філосафа і ўмова, пры якой такое магчыма: “*Трэба, доктар, чалавека любіць... ага... трэба любіць...*” [2, с. 298]. Гэтая рэпліка – заключная ў

рамане – нібы рэзюме пазіцыю пісьменніка-гуманіста, што верыў у творчыя сілы простых людзей. Яна выразна змыкаецца з пазіцыяй К. Чорнага. Як пісаў А. Адамовіч, сучаснікам-крытыкам магло здацца, што К. Чорны адстае ад жыцця, бо прыглядаецца не да ярскравых прыкладаў зрухаў і перамен, а да сялянскага асяроддзя, якое толькі-толькі пачынае змяняцца. Аднак К. Чорны «вельмі ўважліва шукаў у жыцці рысы новага, ён стварыў нямала вобразаў “новых людзей”... Адно з яго апавяданняў так і называецца – “Новыя людзі”. Іншая справа – дзе ён шукаў гэтых новых людзей. Чорны быў цвёрда перакананы, што новае толькі тады набывае асаблівую сілу, калі закранае лёс простых людзей, калі пранікае ў самыя глыбіні народнага асяроддзя. І ён лічыў, што пісьменнік павінен бачыць перш за ўсё гэтыя глыбіні жыцця» [14, с. 168].

На думку М. Бубера, сутнасць чалавека пазнаецца з яго своеасаблівых адносін да рэчаў і адушаўлёных істот як да нечага самастойнага і пастаяннага [9, с. 227]. У гэтым плане вымагаюць разгляду адмысловыя стасункі Галілея і яго сабакі Босага. Любоў да жывёл, як лічыў М. Бярдзэў, можа быць “любоўю чалавека, які мае патрэбу ў любові, але з цяжкасцю можа яе выяўляць у адносінах да людзей. Гэта зваротны бок адзіночаты” [15, с. 38]. У мастацкай мадэлі асобы, прапанаванай М. Зарэцкім, не выпадае абысціся проста канстатацыяй таго, што прывязанасць да жытых істот – усяго толькі спосаб уцячы ад адзіночаты. Галілей “карыстаў Босага” на розныя дробныя паслугі: што-небудзь падаць, патрымаць, вынесці смецце на двор, і сабака стараўся ўсё выканаць з “узорнай стараннасцю і акуратнасцю”. Сам Босы найбольш “наважаў гатаванне абеду”. Гаспадар рабіў гэта на “адумывавым апарате”, а сам працэс увогуле “быў укладзены ў строгую сістэму і на магчымасці механізаваны” [2, с. 158]. Праўда, калі Галілея ахоплівала натхненне, сабаку даводзілася “з затуманенымі пакорным жалем вачмі доўга і ўпарта” грызці сухую скарынку, “пацяшаючы сябе тым, што і гаспадар дзеліць з ім яго няшчасную долю” [2, с. 159]. Калі ж “у Галілеевым нутры” білася аж два захапленні адразу, то “гаспадароў шал дасягаў... страшэнных форм” і Босы разумей: у яго сабачым жыцці наставалі цяжкія дні...

Галілей – homo faber, чалавек-штукар. Праўда, інтэрпрэтуючы дадзены вобраз, мы ў значнай ступені выходзім за межы прамога лексічнага значэння гэтага слова – вытворца прылад і машын. Тут дарэчы ўспомніць аксюмаранны выраз К. Чорнага “адухоўленае жалеза”, ім можа быць ахарактарызаваны плён творчай думкі вынаходцы. Акрамя “мажджэры”, канструкцыямі Галілея былі самагужная электрычнасць ва ўласнай хацёнцы, удасканаленая сушыльня для Марыны Паўлаў-

ны; мелася быць хутка створанай цыркулярная бяздымная печ. На думку М. Бубера, розніца паміж homo faber і “чалавекам-жывёлай” – толькі ў ступені жывельнасці, а паміж homo faber і чалавекам, што пераадольвае ўласныя межы і пачынае шукаць Бога, – адрозненне сутнаскае. Хранатоп, у якім дзейнічаюць героі М. Зарэцкага, не спрыяў богашукальніцтву. Не варта, аднак, з гэтай прычыны ставіць на іх знак нейкай заганнасці (нават пры тым, што М. Шэлер сцвярджаў: сапраўдны чалавек пачынаецца з богашукальніцтва). Паводле І. В. Гётэ, ужо сам чалавек – тая першая гутарка, якую прырода вядзе з Богам. М. Бубер лічыў, што чалавек пачынаецца не там, дзе шукаюць Бога, а дзе пакутуюць ад таго, што Бог далёка, хоць і не разумеюць прычын пакуты; вера ж пачынаецца з нявер’я ў трываласць штодзённага, з разбурэння асноў здаровага сэнсу. Справа тут не ў самім слове Бог, яно можа і не вымаўляцца, а ў чалавечым духу – асаблівай сутнасці, што ўзнікае пры дзейным імкненні не толькі адчуць гэты свет у барацьбе ці ў гульні, але і спазнаць яго, кіруючыся адзіным палымным жаданнем “звесці перажываны хаос у адзінства космасу. З дзікага буйства святла вылучаецца вобраз. З дзікага шуму зямлі – гук, з першапачатковай збытанасці ўсіх рэчаў – паняцце” [9, с. 225].

Мы акцэнтуюем увагу на гэтым аспекце з той прычыны, што М. Зарэцкі неаднойчы падкрэслівае адзнаку дзікасці ў апісанні побыту Галілея: “як дзікі, недарэчны ўбор на галаве ў вар’ята, узносяцца над страхом” яго хацёнкі “непамерна вялікія, грамазныя крылы ветрака” [2, с. 38]. У хаце вачыма Марыны Пятроўны, як ужо адзначалася, мы бачым “пышнае бязладдзе”. Прыкладам можа служыць і спеў Галілея, характарызуючы які, даследчыкі небеспадстаўна акцэнтавалі ўвагу на самім факце дыскурсу і яго ідэі, мы ж засяродзімся на агульным філасофска-псіхалагічным абгрунтаванні. Неапраўдана застаўся без увагі такі аўтарскі каментарый: “Галілей пяе таму, што ніхто не чуе яго: гэта ваяўнічы гімн яго творчае самоты” [2, с. 158]. Магчыма ў яго заўсёды адзін – “аднастайны і дзікі, мабыць, падобны да прымітыўнага спева першабытнага чалавека. Затое словы заўсёды розныя... складныя і страшныя: інакшых слоў ён не пяе”. (Мусіць, яны кампенсуюць “заўсёдную цяжасць яго і палахлівасць”). Істотна, што пяе стары мудрагель “толькі ў хвіліны найяснейшых вышуканняў свайго дапытлівага розуму... калі цалкам бывае сабой задаволены” [2, с. 157]. Тое, што “гук хоча быць праспяваным і... вусны растуліліся ў магічным спеве”, – сведчанне чарговай лакальнай перамогі героя над хаосам. Усё скіравана на дасягненне гармоніі, у выніку чаго “хаос скараецца форм” [9, с. 225], якая хоча быць успрынятай іншым, а не толькі яе стваральнікам.

Філасофы мяркуюць, што, дасканала разумеючы слова, якое называе пэўны прадмет ці з’яву,

можна лягчэй авалодаць рэчавым светам. Галілей заўсёды шукаў слова адметнага – “менавіта... мудронага, якое б захапіла не так яснасцю свайго значэння, як спрытнай тэхнічнай дасканаласцю, штукарскай прыточанасцю адмысловай формы да глыбокага зместу” [2, с. 131]. Наўрад ці можна лічыць такую патрабавальнасць да слова толькі адной з праяў дзівачтва героя: “Найменшая прыблізнасць у маўленні небяспечная ўмяшаннем у жыццё чалавека памылковага выбару” [16, с. 455]. Тым больш што героі Міхася Зарэцкага сапраўды пастаўлены перад кардынальным выбарам.

Як ужо адзначалася, гармонію творыць розум, і менавіта з бязладдзя. Чым дысгарманічнайшае быццё, тым настойлівей чалавек імкнецца да гармоніі (калі ён сапраўды чалавек). Так пошук чалавекам гарманічнага быцця робіцца мерай гуманістычнага зместу вобраза персанажа.

Вобраз Галілея можна разглядаць як мастацкае ўвасабленне ўніверсальнага творчага пачатку ў чалавеку. З пункту погляду філасофіі і гуманістычнай псіхалогіі, павярхоўныя адзнакі “несамавітасці” Галілея ацэньваюцца як паказчыкі творчай і талерантнай асобы ў адпаведнасці з дакладнымі навуковымі паняццямі. І гэта не спроба штучнага ўключэння твора 30-х гг. мінулага стагоддзя ў сучасны культурны кантэкст. Па-за ўвагай даследчыкаў пакуль што застаецца слова *творчасць*, актыўна (значна больш, чым гэтага вымагала эпоха, калі быць творчым выглядала “дзіка і недарэчна”), ва ўсіх магчымых значэннях ужытае М. Зарэцкім: як працэс стварэння чалавекам артэфактаў, як яго неардынарны пошук у сферы грамадскага ўладкавання, як універсальная каштоўнасць быцця чалавека, “воля да пераўтварэння хаосу” (М. Прышвін). Вобраз вясковага дзівачка Галілея – мастацкая праекцыя творчай асобы.

Паводле А. Маслоу, самаактуалізацыя – гэта не адсутнасць праблем, а рух ад часовых і нерэальных праблем да рэальных. Гэта выразна выяўляецца на тым этапе сюжэтнага дзеяння, калі Галілей высвятляе ў Карызны, «*супроць каго цяперашняя “рэвалюцыя”*». Атрымаўшы адказ, “*чамусьці перапытаў: – Супроць кулака?.. – І было ў тоне гэтага... запытання нешта такое значнае і праканалае, што адразу адвяло ўсіхную ўвагу ад агульных разваг да канкрэтнага, блізкага, да непасрэдна датычнага мястэчка, бліжэйшых вёсак, жывых людзей – знаёмых, прыяцеляў, ворагаў. І бадай што толькі цяпер усё... паўстала перад усімі ў жывой і яснай форме, з усёй свайёй важнасцю і складанасцю, з чорным пераплетам магчымых цяжкасцей і перашкод”* [2, с. 15]. Самаактуалізацыя – уменне настройвацца ў адпаведнасці з уласнай унутранай прыродай, не залежаць ад меркаванняў і поглядаў іншых (“*Свой сквіл мілей за чужую песню*” [2, с. 20]), што не вельмі проста, калі “*вальготны...*

свет для чалавечай душы” і “няма чалавеку ніякага ўёму... Усё ламаецца, дык і чалавек мусіць ламацца. Не ў тым, дык у тым” [2, с. 7 – 8]. На шляху самаактуалізацыі асоба рэалізуе паводзіны наступных тыпаў: поўнае перажыванне, павышанае асэнсаванне і інтэнсіўнае цікавасць да таго, што адбываецца ў ёй і вакол яе. Наш герой “*захапляўся кожнай праблемай, якая траплялася на яго жыццёвым шляху, – усё роўна, ці мела яна непасрэднае дачыненне да яго, ці не – і з роўнай стараннасцю біўся над яе развязаннем”* [2, с. 7]. На думку М. Бубера, ва ўладкавання і беспраблемнага чалавека “*наўрад ці працнецца калі-небудзь жаданне вочнай стаўкі з самім сабой, якое не так лёгка наталяецца і небяспечна мноствам пытанняў”* [9, с. 167], як гэта адбываецца з Галілеем. Стары “*з’яўляўся і знікаў неўзаметку, нікога не чапаючы, нікому не замінаючы, ведучы ў жыцці нейкую сваю, аднаму яму вядомую лінію”* [2, с. 140].

Заканчэнне будзе.

Спіс літаратуры

1. Шопенгаўэр, А. Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр; пер. с нем.; ред. Е. В. Москвич. – Минск : Попурри, 1999. – Т. 2. – 829 с.
2. Зарэцкі, М. Збор твораў : у 4 т. / М. Зарэцкі. – Мінск : Маст. літ., 1991. – Т. 3 : Вязьмо : раман; Сымон Карызна : драм. аповесць. – С. 5 – 298.
3. Платонов, А. Чевенгур : [роман] / А. Платонов; сост., вступ. ст., коммент. Е. А. Яблокова. – М. : Высш. шк., 1991. – 654 с.
4. Валери, П. Юная Парка : стихи, поэма, проза / П. Валери; пер. с франц. – М. : Текст, 1994.
5. Монтень, М. Опыты : избранные произведения : в 3 т. / М. Монтень. – М. : Голос, 1992. – Т. 1. – 384 с.
6. Бугаёў, Д. Пакутныя дарогі рамантыка / Д. Бугаёў. – Польша. – 2001. – № 11. – С. 181 – 211.
7. История белорусской советской литературы / ред. И. Я. Науменко, П. К. Дюбайло, Н. С. Перкин. – Минск : Наука и техника, 1977. – 776 с.
8. Ницше, Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Ницше; сост., редакция изд., вступ. ст. и прим. К. А. Свасьяна; пер. с нем. – М. : Мысль, 1990. – Т. 1 : Литературные памятники. – 829 с.
9. Бубер, М. Два образа веры / М. Бубер; пер. с нем.; под ред. П. С. Гуревича [и др.]. – М. : Республика, 1995. – 464 с.
10. Андреев, Л. Рассказы / Л. Андреев. – Волгоград : Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1979. – 368 с.
11. Леонов, Л. Повести и рассказы / Л. Леонов. – Л. : Лениздат, 1986. – 528 с.
12. Чорны, К. Збор твораў : у 8 т. / К. Чорны. – Мінск : Маст. літ., 1974. – Т. 6 : раман, дзве аповесці. – 446 с.
13. Бядуля, З. Язэп Крушынскі : раман // Збор твораў : у 4 т. / З. Бядуля. – Дзярж. выд-ва БССР; рэдакцыя маст. л-ры. – Мінск, 1953. – Т. 3. – С. 167 – 522.
14. Адамович, А. Собрание сочинений : в 4 т. / А. Адамович. – Минск : Маст. літ., 1982. – Т. 2. – 606 с.
15. Бердяев, Н. Самопознание (Опыт философской автобиографии) / Н. Бердяев. – М. : Книга, 1991.
16. Бродский, И. Форма времени : стихотворения, эссе, пьесы : в 2 т. / И. Бродский. – Минск : Эридан, 1992. – Т. 2. – 480 с.

Алена БЕЛАЯ,
кандыдат педагагічных навук,
дацэнт кафедры філалогіі
Баранавіцкага дзяржаўнага ўніверсітэта.